

B.K. BIRLA CENTRE FOR EDUCATION

SARALA BIRLA GROUP OF SCHOOLS
A CBSE DAY-CUM-BOYS' RESIDENTIAL SCHOOL

TERM-1_EXAMINATION 2025-26

SANSKRIT (119)

MARKING SCHEME

Class : IX

Date : 03.09.2025

Duration : 3 Hrs

Max. Marks : 80

खण्ड: 'क' अपठित-अवबोधनम् (10 अङ्काः)

प्रश्न 01 निम्नलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाचारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत-

I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(1X1=1 अङ्कः)

(1) नगररक्षकः कीदृशं महापुरुषम् अपश्यत्?

इतस्ततः भ्रमन्

(2) कः अवदत् "अवलोकनेन प्रतीयते यत्

नगररक्षकः

(3) केषां सज्जनता अनुकरणीया भवति ?

सज्जनानां

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(2X2=4 अङ्काः)

(1) नगररक्षकः अशीतिवर्षीयं महापुरुषं किं कुर्वन् अपश्यत् ?

उत्तर - नगररक्षकः इतस्ततः भ्रमन् एकम् अशीतिवर्षीयं महापुरुषम् अपश्यत्।

(2) महापुरुषेण आरोपितस्य वृक्षस्य फलानि के खादिष्यन्ति?

उत्तर - महापुरुषेण आरोपितस्य वृक्षस्य फलानि अन्ये खादिष्यन्ति।

(3) सः महापुरुषः कस्य आरोपणे तल्लीनः आसीत्?

उत्तर - सः महापुरुषः आम्रवृक्षस्य आरोपणे तल्लीनः आसीत्।

III. क्यानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(1X3=3 अङ्काः)

(1) 'नगररक्षकः' इति पदस्य विशेषणपदं किम् अस्ति?

(ग) कर्तव्यपरायणः

(2) अस्मिन् गद्यांशे 'व्यर्थम्' इत्यर्थे कः शब्दः प्रयुक्तः?

(क) वृथा

(3) 'दुर्जनानाम्' इति पदस्य कः विलोमशब्दः?

(ग) सज्जनानाम्

(4) अस्मिन् गद्यांशे 'भविष्यामि' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(ख) अहम्

IV. अस्य गद्यांशस्य उपयुक्तं शीर्षकं लिखत।

(1X1=1 अङ्कः)

उत्तर - सज्जनता

खण्ड ख रचनात्मकं कार्यं (15 अङ्काः)

प्रश्न 02 भवान् महेशः । भवतः विद्यालये सर्वशिक्षाकार्यक्रमः आयोजितः। स्वविद्यालयस्य कार्यक्रमविषये

मित्रं रमेशं प्रति लिखिते पत्रे रिक्तस्थानानि मञ्जूषायां प्रदत्तेः पदैः पूरयित्वा पत्रं पुनः लिखतु-

गृहसंख्या-25

प्रिय मित्र (ii) रमेश

सप्रेम नमो नमः।

अत्र कुशलं तत्रास्तु। मित्रः अस्माकं विद्यालये (iii) गतगुरुवासरे सर्वशिक्षा-कार्यक्रमः आयोजितः। वयं छात्राः भिन्नवर्गेषु विभक्ताः भूत्वा विद्यालयस्य समीपस्थानि (iv) अशिक्षितक्षेत्राणि गतवन्तः। तत्र लघुकुटीरे (v) निवसतः निरक्षरान् जनान् शिक्षायाः महत्त्वं बोधितवन्तः। बालकान् विद्यालये प्रेषणार्थं तान् (vi) प्रेरितवन्तः। अस्माकं कार्यक्रमस्य प्रभावेण इदानीम् अस्माकं विद्यालये (vii) पञ्चविंशतिः परिमिताः (viii) निर्धनाः बालकाः पठितुम् आरब्धवन्तः। भवान् स्वविद्यालयस्य (ix) कार्यक्रमस्य विषये लिखतु।

भवदीयं

मित्रम् (x) महेशः

प्रश्न 03 चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृते पञ्च वाक्यानि रचयत-

(5X1=5 अङ्काः)

1. पिपासितः काकः जलं प्राप्तुं इच्छति।
2. स घटस्य अन्तः जलं पश्यति।
3. काकः पाषाणखण्डानि आगच्छति च घटे क्षिपति।
4. जलं उपरि आगच्छति, काकः जलं पिबति।
5. पश्चात् काकः तृप्तः होकर गृहम् उपतिष्ठति।

छात्रस्य स्वनिर्मितानि वाक्यानि स्वीकरणीयानि

अथवा

'साक्षरतायाः लाभाः' इति विषये मञ्जूषायाः पदानां सहायतया सरलसंस्कृते एकं अनुच्छेदं लिखत-

साक्षरतायाः महत्त्वं अत्यधिकं वर्तते। साक्षरः जनः अक्षरज्ञानं प्राप्य स्वहस्ताक्षरं कर्तुं शक्नोति। सः आवेदनपत्रं, नियुक्तिपत्रं, राशिपत्रं च पठितुं शक्यते। असाक्षरः जनः कोऽपि वञ्चितुं समर्थः भवति, किन्तु साक्षरः तं न वञ्चयितुं शक्यते। साक्षरतया ज्ञानपूर्णग्रन्थानां पठने, चरित्रशिक्षणे, आदर्शशिक्षाग्रहणे च साहाय्यम् भवति। अद्यतनकाले सर्वकारसमर्थितं जनान्दोलनं वर्तते, यतः साक्षरतया जनानां जीवनं सुगमं सुखदं च भवति।

छात्रस्य स्व निर्मितानि वाक्यानि स्वीकरणीयानि

प्रश्न 04. अधोलिखितां कथां मञ्जूषायाः सहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत -

राष्ट्रपक्षी मयूरः

प्रत्येकं देशस्य एकः (i) राष्ट्रपक्षी भवति। श्येनः अमेरिकादेशस्य, तथा मयूरः (ii) भारतदेशस्य राष्ट्रपक्षी अस्ति। एषः अतीव (iii) मनोहरः भवति। (iv) आनन्देन यथा यदा एषः मेघान् पश्यति तदा (v) नृत्यम् नृत्यति। तस्मिन् काले एतस्य पक्षीणाम् (vi) सौन्दर्यम् अद्भुतम् प्रतीयते। मयूरः (vii) सर्पान्

खादति। एषः वनेषु (viii) उपवनेषु च वसति। मयूरस्य शिखण्डः दर्शनीयं भवति। अस्य शिरसि शिखण्डः (ix) मुकुटम् इव शोभते, अतएव अस्य नाम (x) शिखण्डी अपि अस्ति।

अथवा

रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितसंवादं पुनः लिखत-

आगन्तुकः – बालककिं तव जनकः ! (i) गृहे अस्ति?

बालकः – मान्यजनकः औषधाय ! (ii) आपणम् गतः।

आगन्तुकः – अहं तव (iii) जनकस्य मित्रं जगदीशचन्द्रः।

बालकः – नमस्तेउपविशतु ! (iv) भवान्।

आगन्तुकः – तव (v) नाम किम्?

बालकः – (vi) मम नाम पीयूषः।

आगन्तुकः – त्वं कस्यां (vii) कक्षायाम् पठसि?

बालकः – अहं (viii) सप्तमीकक्षायाम्- पठामि।

आगन्तुकः – स्वजनकाय एतत् (ix) पुस्तकम् यच्छ। अधुना अहं गच्छामि।

बालकः – अहं (x) जनकाय निवेदयिष्यामि।

खण्ड ग अनुप्रयुक्त व्याकरणं (28 अङ्काः)

प्रश्न 05 अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं विच्छेदं वा कृत्वा लिखत- (प्रश्नत्रयम्) (1X3=3)

(1) तथापि (तथा + अपि) अहमपि भयभीतः न अस्मि ।

(2) अस्य नाटकस्य नै + अकः (नायकः) कः अस्ति?

(3) लोक + एषणा (लोकैषणा) न उचिता वर्तते।

(4) सर्वव्यापकः परमेश्वरः (परम् + ईश्वरः) सर्वान् रक्षेत् ।

प्रश्न 06 रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत- (प्रश्नत्रयम्) (1X3=3)

(1) षडेते पाठकगुणाः सन्ति । (क) पाठकस्य गुणाः

(2) नकुलं बालस्य रक्षायां व्यवस्थाप्य अगच्छत्। (ख) बालरक्षायां

(3) ब्रह्मणः नकुलं रक्तविलिप्तमुखम् अपश्यत्। (क) रक्तेन विलिप्तं मुखम्

(4) दशरथस्य पुत्रः रामः वनम् अगच्छत्। (ग) दशरथपुत्रः

प्रश्न 07 अधोलिखितवाक्येषु अङ्कानां स्थाने संस्कृतपदेषु समयं लिखत- (प्रश्नत्रयम्) (1X3=3)

(1) प्रातः (7:45) पादोन अष्टवादने विद्यालयस्य प्रार्थना भवति ।

(2) अनन्तरं (8:15) सपाद् अष्टवादने कक्षाः आरभन्ते ।

(3) मध्याह्ने (12:00) द्वादश वादने भोजनावकाशः भवति ।

(4) सायं (3:30) सार्धत्रिवादने छात्राः गृहं गच्छन्ति ।

प्रश्न 08 निम्नवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदतैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयत- (प्रश्नचतुष्टयम्) (1X4=4)

(1) सः किमर्थम् वाराणसीं गमिष्यति ?

(2) त्वम् कुतः समागतोऽसि ?

(3) ग्रामात् बहिः एकं सुन्दरम् उद्यानम् अस्ति ।

(4) यावत् परोपकारः क्रियते तावत् शरीरस्य उपयोगः ।

(5) ध्वनिं मा कुरु ।

प्रश्न 09 रेखाङ्कितपदेषु प्रकृति-प्रत्ययोः संयोज्य विभज्य वा उत्तरं चित्वा लिखत - (प्रश्नचतुष्टयम्) (1X4=4)

(1) छात्रः विद्यालयम् आ + गम् + ल्यप् पठति । (क) आगत्य

(2) रामः रावणं हन् + क्त्वा अयोध्यां प्रत्यागच्छत् । (ग) हत्वा

(3) माता भोजनं पच + तुमुन् महानसं प्रविशति ।

(क) पचितुम्

(4) मम जननी हसन् अवदत् ।

(ख) हस् + शतृ

(5) क्रीड् + शतृ बालिकां आह्वयतु ।

(ख) क्रीडन्तीं

प्रश्न 10 उपपदविभक्ति-नियमानुसारेण उचितपदेन रिक्तस्थानपूर्तिः कर्तव्या - (प्रश्नचतुष्टयम्) (1X4=4)

(1) ----- परितः कमलानि दृश्यन्ते ।

(ग) तडागम्

(2) सूरदासः ----- अन्धः आसीत् ।

(क) नेत्राभ्याम्

(3) विकलाङ्गः ----- मूकः नासीत् ।

(घ) अष्टावक्रः

(4) ॐ ----- नमः ।

(ग) कृष्णाय

(5) रामः ----- सह वनम् अगच्छत् ।

(ख) सीतया

प्रश्न 11 प्रदत्त विकल्पेभ्यः शब्दरूपस्य उचितं रूपं चित्वा वाक्यपूर्तिः क्रियताम् - (प्रश्नचतुष्टयम्) (1X4=4)

(1) बालकाः ----- स्नानं कृत्वा मोदन्ते । (नदी - सप्तमी एकवचनं)

(ख) नद्याम्

(2) जगतः ----- वन्देपार्वती-परमेश्वरी । (पितृ - द्वितीया द्विवचनं)

(क) पितरौ

(3) गुरुः ----- छात्रान् पाठयति । (विद्यालय - सप्तमी एकवचनं)

(घ) विद्यालये

(4) ----- विद्यालयः महाराष्ट्रराज्ये प्रसिद्धः अस्ति । (अस्मद् - षष्ठी बहुवचनं)

(ग) अस्माकं

(5) भारते ----- महिलाः देवीवत् पूज्यन्ते । (एतत् - प्रथमा बहुवचनं)

(क) एताः

प्रश्न 12 निम्नप्रश्नानाम् उत्तराणि धातुरूपाणां निर्देशानुसारेण विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत - (प्रश्नत्रयम्) (1X3=3)

(1) 'कुर्यात्' इति पदे कः लकारो वर्तते ?

(ख) विधिलिङ्

(2) 'श्रृ' धातोः लृट् लकारस्य रूपम् किम् ?

(घ) श्रोष्यति

(3) 'भू' धातोः लङ् लकारस्य मध्यमपुरुषस्य एकवचने किं रूपं भवति ?

(ख) अभवत्

(4) 'पठ्' धातोः रूपम् किम् अस्ति ?

(ग) पठेयम्

पठितावबोधनम् (27 अंकात्मकः)

प्रश्न 13 अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -

I. एकपदेन उत्तरत- (प्रश्नमेकम्)

(1X2=1)

(i) साध्वी किम् आदाय मुनेः अन्तिकम् आगता ?

(i) भिक्षाम्

(ii) मांसविक्रयिणः किं नाम आसीत्?

(ii) धर्मव्याधः

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (प्रश्नद्वयम्)

(1X2=2)

(i) सा मुनिं किम् अवदत् ?

उत्तरम् - सा मुनिं अवदत् यत् भर्तृसेवायाः प्रसादेन एतादृशं विज्ञानं प्राप्तम्।

(ii) कीदृशः मुनिः तां प्रणम्य निरगच्छत् ?

उत्तरम् - सर्वविदा पतिव्रतया अभिहितः मुनिः तां प्रणम्य निरगच्छत्।

(iii) स मुनिः कां प्रणम्य तद्गृहाद् निरगच्छत् ?

उत्तरम् - स मुनिः तां साध्वीं प्रणम्य तद्गृहात् निरगच्छत्।

III. भाषिककार्यम्- (प्रश्नद्वयम्)

(1X2=2)

(i) अनुच्छेदे 'समीपम्' इत्यस्य पदस्य कृते किं पदम् आगतम् ?

(क) अन्तिकम्

(ii) 'भविष्यसि' क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(क) त्वम्

(iii) 'अकल्याणम्' इत्यस्य पदस्य अनुच्छेदे कः विपर्ययः प्रयुक्तः ?

(ख) श्रेयः

प्रश्न 14 अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -

I. एकपदेन उत्तरत- (प्रश्नमेकम्) (1X2=1)

- (i) कैः प्रोक्तं वाक्यं शिलालिखितमिव भवति ? सद्भिः
(ii) असद्भिः कथम् अपि असत्यमेव कथ्यते? शपथेनापि

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (प्रश्नद्वयम्) (1X2=2)

- (i) सद्भिः लीलया प्रोक्तं वाक्यं कथं भवति ?
उत्तरम् - सद्भिः लीलया प्रोक्तं वाक्यं शिलालिखितमिव स्थिरं भवति।
(ii) असदः वाक्यं कीदृशं भवति ?
उत्तरम् - असदः वाक्यं जले लिखितमिव अस्थिरं भवति।
(iii) सद्भिः लीलया कथं प्रोच्यते ?
उत्तरम् - सद्भिः लीलया सत्यं प्रोच्यते।

III. भाषिककार्यम्- (प्रश्नद्वयम्) (1X2=2)

- (i) 'कथितम्' इत्यस्य पदस्य अर्थे श्लोके किं पदं प्रयुक्तम् ? (ख) प्रोक्तम्
(ii) श्लोके 'प्रोक्तम्' इति क्रियायाः कर्तृपदं किम्? (ख) सद्भिः
(iii) 'लिखितम्' अक्षरम्' अनयोः पदयोः विशेषणं किम् ? (ग) लिखितम्

प्रश्न 15 अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -

I. एकपदेन उत्तरत- (प्रश्नमेकम्) (1X2=1)

- (i) सैनिकः स्वचक्षुषा किं न द्रष्टुं शक्नोति ? स्वदेशदुर्दशाम्
(ii) भटाः कम् अनुसरन्ति ? प्रतापम्

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (प्रश्नद्वयम्) (1X2=2)

- (i) वराकः प्रतापः कथं खिद्यते ?
उत्तरम् - वराकः प्रतापः जीवनसामग्रीअभावेन खिद्यते।-
(ii) कुत्र जीवनं नरकायते ?
उत्तरम् - परतन्त्रे देशे जीवनं नरकायते।
(iii) द्वितीयः भिल्लः किं प्रार्थयति ?
उत्तरम् - न जानेऽस्य मेवाडदेशस्य भाग्ये किं लिखितम् ? हा निष्ठुर दैव। देशभक्ते तु दयस्व ।

III. भाषिककार्यम्- (प्रश्नद्वयम्) (1X2=2)

- (i) 'शक्नोति' पदस्य उत्तमपुरुषे किं पदं संवादे आगतम् ? (ग) शक्नोमि
(ii) 'दयाहीनः' इत्यस्य पदस्य अर्थे संवादे किं पदम् आगतम् ? (ख) निष्ठुरः
(iii) संवादात् 'क्त' प्रत्यययुक्तम् एकं पदं चित्वा लिखत- (ख) प्रस्थितः

प्रश्न 16 रेखांकित पदमाधृत्य प्रश्नानिर्माणम् कुरुत - (पञ्चप्रश्नाः) (1X5=5)

- (1) माधवः कुत्र अवसत् ।
(2) कस्मात् काष्ठात् अग्निर्जायते ।
(3) कया मरणमेव कल्याणप्रदं भवति ।
(4) का अपि अनर्थाय ।
(5) कस्य उपरी बलाका आसीत् ।
(6) केन ज्ञानं नश्यति ।

प्रश्न 17 निम्नलिखितश्लोकानाम् उचितैः पदैः अन्वयं पूरयन् सम्यक्तया रिक्तस्थानानि सम्पूरयत- (½X4=2)

- अन्वयः - (i) मथ्यमानात् काष्ठात् अग्निः जायते, (ii) खन्यमाना भूमिः तोयं ददाति ।
सोत्साहानां (iii) नराणाम् असाध्यं नास्ति (iv) मार्गारिब्धाः सर्वयत्नाः फलन्ति ।

अथवा

अन्वयः - सुजनता (i) ऐश्वर्यस्य, वाक्संयमः शौर्यस्य, उपशमः (ii) ज्ञानस्य विनयः कुलस्य, पात्रे व्ययः वित्तस्य, अक्रोधः (iii) तपसः, क्षमा बलवतां निर्व्याजता धर्मस्य विभूषणं (वर्तते), सर्वेषाम् अपि इदं (iv) सर्वकारणम् (परं) शीलं परं भूषणम् (अस्ति)।

प्रश्न 18 मञ्जूषायाः पदसहायतया कथापूर्तिं कृत्वा उत्तर पुस्तिकायां पुनः लिखत - (½X10=5)

उज्जयिनी नगरे एकः (i) माधवः नामकः ब्राह्मणः अवसत् । सः एकं नकुलम् पुत्रम् इव अपालयत् । तस्य एकः बालः (ii) पुत्रः आसीत् । एकदा तस्य पत्नी अपत्यस्य (iii) रक्षार्थम् ब्राह्मणं नियोज्य स्नानं कर्तुं गता । अत्रान्तरे माधवः (iv) राजगृहे श्राद्धं कारयितुं नृपेण आमन्त्रितः । दरिद्रतायाः कारणेन (v) ब्राह्मणः अचिन्तयत् यत् यदि अहं राजप्रासादं शीघ्रं न (iv) गच्छामि तदा तत्र अन्यः कश्चिद् ब्राह्मणः आगत्य श्राद्धं (vii) ग्रहीष्यति तदा तु मम हानिः भविष्यति । काचिद् वार्ता नास्ति । इमं पुत्रवत् चिरेण पालितं (viii) नकुलं बालकस्य रक्षायां व्यवस्थाप्य गच्छामि । अयमेव बालकस्य (ix) रक्षाम् - भ्रातृवत् करिष्यति । इदं विचिन्त्य ब्राह्मणः बालरक्षायां विधाय (x) राजप्रासादं गतः ।

===== समाप्तम् =====